

UKF

Medlemsinformation 2 - nyhetsbrev aug 2003

Årgång 17

Repris av vårexkursionen till Djupdal och Rösaring
Var Djupdal en sjö i "hemlig avskildhet" för 2000 år sedan
när Tacitus skrev sin historia om fruktbarhetsdyrkan i Norden?
Sönd 31 aug kl 13 - parkeringsplatsen 1 km bortom Låssa kyrka
Vandring 4,5 km. ca 3,5 timme. Rast för medhavd förtäring

Tre kungar på Trälhavet
- händelser kring slaget vid den heliga ån år 1026. Båttur i
vikingars kölvatten med m/s Sylvia, en ombyggd landstigningsbåt
från Normandie 1944. **Sönd 7 sept. kl 13 Åkersberga**

Lär känna Upplands-Bro - Bussrundtur i kommunen.
Guider från hembygdsföreningarna. **Sönd 14 sept, kl 9.30**

Berg och jord i Upplands-Bro
Karl-Erik Perhans. Geologi och naturgeografi, 29 okt. kl 19

Vi bekantar oss med stjärnhimlen
Amatörastronomer och en professor utreder begreppen, 26 nov

Finsk invandring till Upplands-Bro under 1500-talet

Vill du få information från UKF till din e-postadress?

Hänt sedan sist - Pågående projekt - Nyheter

Meddelanden från styrelsen

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: Curt Dahlgren. Markviksvägen 19. 165 59 Hässelby, 08-759 62 63, 0708-44 22 48
Kansli: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15 pg 27 58 94-4 bg 5418-2258
Upplys. 08-582 40515. Telesvar/fax 582 413 55. **UKF on Demand/Forskarakademin.** Bengt
Borkeby, 581 656 59 E-post ukforsk@algonet.se. Webbplats://www.algonet.se/~ukforsk

Publika aktiviteter för UKF-medlemmar och andra

Sönd 31 augusti kl 13. Parkeringen på Rösaringsåsen 1 km bortom Låssa kyrka, Upplands-Bro. vandring ca 4,5 km, 3-4 timmar, rast längs vägen för medhavd förtäring, kostnad 20:-.
Ingen förhandsanmälan

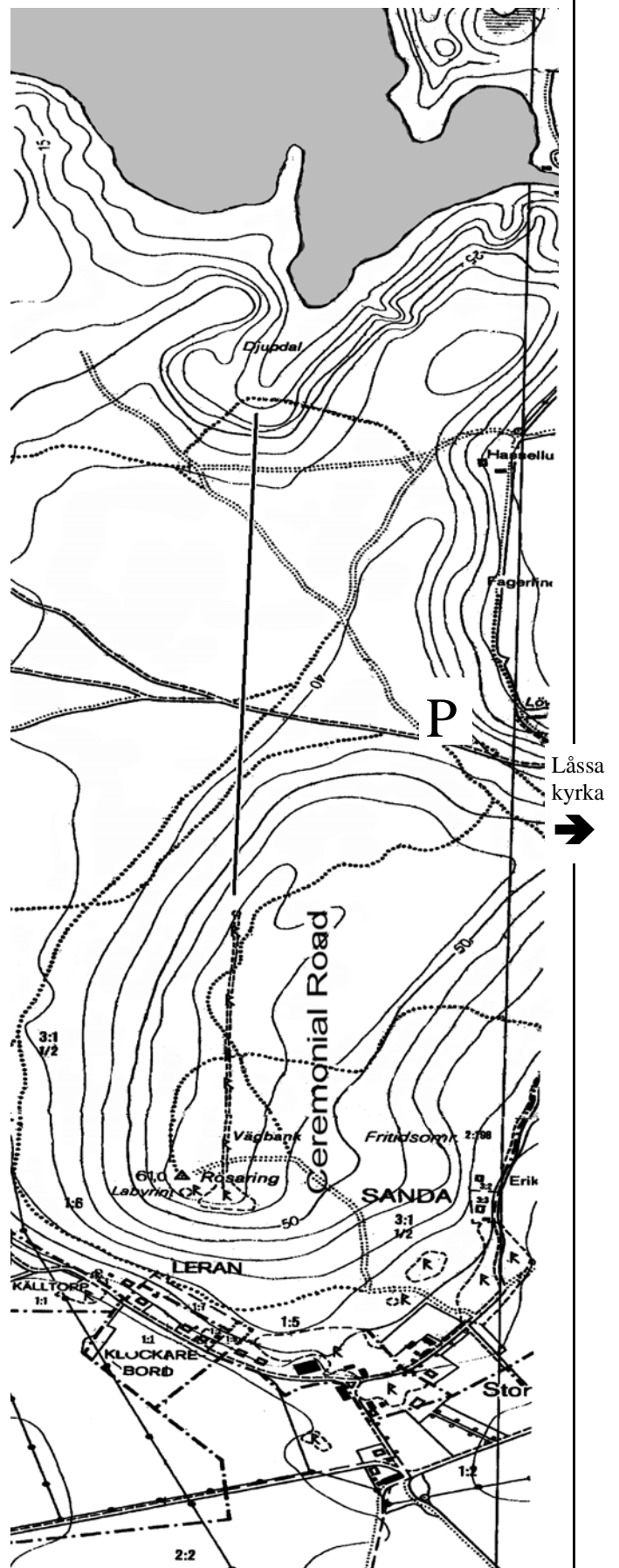
Exkursion till Djupdal - dödisgropen i Rösaringsåsen - och Rösaring.

Intresset för frågeställningarna kring fruktbarhetskulten vid Rösaring har bara ökat. I våras kom ca 80 personer. Vi ordnar därför en tredje utflykt på mindre än ett år.

“Människan har i alla tider uppfattat att vissa platser äger en särskild betydelse. Romarna ansåg att en plats kunde vara besjälad och talade om platsens skyddsande.”

Med dessa två meningar inleds boken Gudarnas platser (2001) av Per Vikstrand. Eftersom vi redan i den äldsta beskrivningen av Rösaring får veta att “här har fordom varit ivrigt offrande till avgudarna” förstår vi att våra förfäder i Bro-området mycket tidigt såg platsen som ett gudars hemvist. På 1700-talet beskrevs platsens läge med sin imponerande utsikt som “mycket monumenterligt”. I samma ås drygt 1 kilometer från Rösaring finns något som kan ses som dess raka motsats, den mycket stora dödisgropen Djupdal, utformad som en amfiteater, 150 m bred och 25 m branta sidor, vars botten för 2000 år sedan var täckt av vatten. Nog måste gudar haft ett finger med i tillkomsten av dessa kontraster inom ett så begränsat område.

Romaren Tacitus berättar i sin två tusen år gamla bok om folken som bodde på öar “i ett hav bortom Germanien, snarast i motsatta delen av världen”. Han berättar om dessa naturfolks gudsuppfattning omkring tusen år före vikingatiden. De dyrkade en osynlig gud, som kom till folken i en vagn täckt att ett kläde. Endast prästen som ledde processionen visste att gudinnan fanns bakom vagnens förhängen. Tacitus säger att det var Moder Jord — Nerthus på romarnas språk. I mer än hundra år har religionsforskare grubblat över eventuella samband mellan kulten av Nerthus

och de nordiska fruktbarhetsgudar som vi känner från andra källor.

Detta och mycket mer får vi ta del av vid höstens "grand tour". Vi börjar med att gå till Djupdal för att på plats lyssna på den märkliga avslutningen av Tacitus' berättelse, som kanske rymmer förklaringar till en del frågor som väller fram, när vi står vid själva kultplatsen med sin berömda labyrint och den ännu mer uppmärksammade processionsvägen.

Vandring 2 x 900 m. Exkursionen avslutas med ett besök vid själva Rösaring för dem som så önskar. Det blir då ytterligare en *vandring ca 2 x 1100 m* från parkeringsplatsen. En utförlig beskrivning av Rösaring finns i Börje Sandéns hembygdsbok. Det kapitlet kan skrivas ut från UKF:s hemsida www.algonet.se/~ukforsk/hembygd/rosa1.htm.

*Sönd 7 sept. kl 13 Åkersberga
Centrumparkeringen vid kanalen, mellan
broarna, 150:-*

Tre kungar på Trälhavet - händelser kring slaget vid den heliga ån år 1026

Båttur i vikingars kölvatten med m/s Sylvia, en ombyggd landstigningsbåt från Normandie 1944.

Exkursionen är en uppföljning av Gudrun Vällfors' föredrag i Villa Skoga 5 mars. Gudrun guidar oss nu vid en rundtur med båt till de aktuella platserna. Båten är densamma som UKF anlitat två gånger vid exkursioner till Birka, en ombyggd landstigningsbåt från invasionen i Normandie 1944. Den har för några år sedan renoverats invändigt. Det finns som bekant många olösta - eller fel lösta - frågor i historien. En av dem är platsen för den heliga ån, i vars närhet tre mycket namnkunniga vikingakungar drabbade samman år 1026. Dessa var kung Knut, härskare över Danmark och England, Olav Haraldsson kung i Norge - även kallade den digre och senare den helige - samt sveakungen Anund Jacob. Eftersom vår främsta sagesman Snorre Sturlason två hundra år efter slaget trodde att det ägde rum vid Helgeå i Skåne har det blivit den allmänt spridda "sanningen". När man i början av 1900-talet uppmärksammade att den mäktige Knut präglat mynt i Sigtuna, frågade man sig om han verkligen kunnat bli kung över svearna efter en seger utanför Skåne.

Ortnamnsforskare och amatörarkeologerna längs Långhundraleden stöder professor Gräslunds teori att slaget ägde rum närmare svearnas kärnland och han pekar ut ett område i Långhundraleden som i forntiden kallades den heliga ån. Gudrun Vällfors, medlem i Arbetsgruppen Långhundraleden har i 20 års tid studerat områdets historia och arkeologi. Hon menar sig ha funnit en annan plats för trekungaslaget, nämligen utanför mynningen av Långhundraleden. I sitt föredrag redogjorde Gudrun för händelseförloppet och visade hur hon utnyttjat områdets topografi för att finna svar på svårlösta problem.

Boken *Tre kungar på Trälhavet*, kostar 130:- kan beställas på 08-540 603 66. Vi fullföljer nu förslaget vid föredraget att göra en en guidad båttur i området Den sker i samarbete med Österåkers hembygdsförening (i Åkersberga). Exkursionen vill visa, i likhet med vår exkursion 31 aug, att den lokalkännedom som finns i en bygd kan ge den professionella forskningen nya impulser i sökandet efter lösningar på historiska frågeställningar.

*Boka plats / information / matbeställning
genom Börje Sandén 582 40 515, telesvar/fax
582 413 55, ukforsk@algonet.se;
Information www.algonet.se/~ukforsk
Medtag gärna egen matsäck. Lättare mat kan
serveras mot extra kostnad av 100:-
exkl dryck: fisklådor med "havets läckerheter",
alternativt rostbiff och potatissallad. Dryck och
kaffe med dopp ingår inte i detta pris.
Tillkommer ca 35:-*

*Sönd 14 sept. Samling på parkeringsplatsen
vid Bro Centrum kl 9.30.*

Lär känna Upplands-Bro - Bussrundtur i kommunen.

Hembygdsföreningarna i Upplands-Bro har under året påbörjat en guideutbildning. Deltagarna har valt ut vissa ämnen och områden som de kommer att berätta om sönd. 14 sept kl 9.30 till ca kl 15. Bussturen är utbildningens tillämpade del för de tolv guiderna. Ta med matsäck. Kostnad 60:- Begränsat deltagarantal.

*Anmälan till UKF 582 505 15 telesvar/fax 582
413 55, ukforsk@algonet.se.*

Arr. UKF och hembygdsföreningarna.

Onsd 29 okt. kl 19. Dagcentralen i Bro

Centrum. 5 min gångtid från pendeltåget, halvtimmestrafik, 32 min från Stockholms central

Berg och Jord i Upplands-Bro med inriktning på det istida landskapet.

Karl-Erik Perhans, vid institutionen för naturgeografi och kvartärgeologi i Stockholm berättar om geologin i vår del av Uppland. Naturgeografin och geologin är bokstavligen grunden för kommunens senare historiska utveckling. Föredraget illustreras rikligt med bilder av bl.a. olika geologiska fenomen i sydvästra Uppland. Perhans är universitetsadjunkt och har gett ut läroböcker och handledningar i ämnet naturgeografi. Han ser sig gärna som folkbildare och medverkar flitigt vid exkursioner av olika slag.

Onsd 26 november kl 19. Kvistabergs observatorium. institutionslokalen Bro

Vi bekantar oss med stjärnhimlen.

Amatörastronomerna Conny och Johnny Ljung berättar om den stjärnhimmel som före vår alltför "upplysta tid" var en del av människans vardag. Professor Oja ger några exempel på vad professionell astronomi handlar om. Vi får veta hur ett privat observatorium kom att knytas till Uppsala universitet. Om vädret tillåter finns Mars och andra himlafenomen att beskåda i

mindre kikare och teleskop. Om inte asteroidforskningen pågår just denna kväll besöker vi också stora kupolen med Schmidtteleskopet. Och till slut frågan: varför har tre himlakroppar namn efter Upplands-Bro-bor?

Deltagarantalet är begränsat. Anmäl ditt intresse att få vara med på 582 405 15.

Nästa Grand-tour 16 maj år 2004

Sönd. 16 maj kl 13. Samling vid Signhildsbergs parkering. Åk väg mot Aske kursgård i Håtuna, därifrån tillfällig skyltning.

Fornsigtuna/Signhildsberg - "grand-tour 2004"

Arkeologiska undersökningar - både de som verkställdes 1984 - 1988 och de som aldrig blev av på 1920-talet, isländska sagor, folkvisor, kulturhistoria, gårdshistoria gammal och ny historia. Dagen avslutas med besök på en intilliggande "illegal" handelsplats.

2004 års grand-tour är i huvudsak en repris från år 2000. Kapitlet Fornsigtuna i hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro finns nu att läsa på hemsidan.

Nyhet på hemsidan - ljudillustrationer

UKF har som bekant ett mycket stort arkiv av ljudband där ortsbor berättar om bygden. Ett av våra tidiga projekt var att samla inspelningar från olika håll. Vi har ca 150 band, där ett ännu större antal personer har kommit till tals. Sammanfattningar av bandens innehåll finns sedan länge utskrivna på papper. Dessa texter utnyttjades i viss utsträckning vid tillkomsten av Boken om Bro. Men de finns också i digital form i våra datorer, vilket betyder att datorn sekundsnabbt finner alla artiklar som innehåller ett visst sökord - en person, en ort eller ett sakord. Ytterligare några tangentryckningar och önskade texter kommer upp skärmen.

Ljudillustrationer från banden och bilder och texter har sedan en tid börjat publiceras på vår hemsida. Sålunda kan du höra Erik Rexhammar berätta i 15 minuter om tillkomsten av Amatörteaterföreningen i Bro på 1940-talet. Bilder från några föreställningar visas på skärmen, liksom viss text om och av Erik. Även en notis i Enköpingsposten finns med.

Erik var en god berättare - många kanske minns honom som tvåfaldig segrare i TV:s Kvitt eller dubbelt på 70-talet, där han var expert på Selma Lagerlöf. Börje Sandén spelade på 80-talet in fyra kassetband med hans berättelser från Bro. Vi har också många andra bra berättare som vi tänker låta få komma till tals.

Du kan för tillfället också lyssna på kvartetten Bro d'River Boys. Flera av deras inspelningar kommer också läggas ut på nätet.

Nyhetsbreven - nu inne på sin 17 årgång

Redan från början ville UKF hålla sina medlemmar informerade om såväl kommande aktiviteter som rapporter om det som varit och om utvecklingen av de projekt som startats. Med åren har det blivit ganska mycket. Alla Nyhetsbrev finns samlade i pärmar på biblioteken i Bro och Kungsängen. Där kan du följa utvecklingen under de 17 åren. I pärmarna finns också den 16-sidiga folder som ger en kort presentation av hela UKF:s verksamhet, inkl stadgarna som visar föreningens syfte.

Hemsidan - nu på sitt 8:de år

När UKF bildades 1987 var varken datorer eller internetuppkoppling vanligt förekommande. Men mediet hade framtiden för sig insåg vi. Den minnesgode erinrar sig kanske att datoranvändning var ett av kännetecknen för UKF:s inre arbete redan från början. Flera styrelsemedlemmar bar datorkunskap med sig i bagaget. Varför skulle datortekniken bara vara förbehållen den naturvetenskapliga forskningen? Borde inte humanistiska studier kunna dra nytta av den?

Tyvärr var databasprogrammen i början inte gjorda för textbehandling. Men det gick att slå ihop några "vanliga" datafält och skriva kortare texter i dem. Det blev början till UKF:s stora databas. Att vi var tidigt ute förstod vi när vi ett par gånger inbjöds till historiska institutionen vid Stockholm universitet för att visa vår datorhantering. Sedan har programmen utvecklats så att nu kan obegränsade textmängder läggas i databasen, där allt ligger sökbar för omedelbar visning.

När vi öppnade vår hemsida 1996 var vi bland de allra första inom hembygdsrörelsen med denna möjlighet att redogöra för verksamheten. Det stod redan från början klart att det inte var annonsering av våra program som var det viktiga. Internet var alldeles för nytt för att vi skulle kunna locka deltagare till våra aktiviteter den vägen. För att få praktisk erfarenhet i arbetet med en hemsida började jag skapa artiklar inom olika ämnesområden i förhoppningen att de skulle komma till nytta när internet blev vanligt. Historiska fakta var ju ingen färskvara som måste konsumeras omedelbart.

Nu har vi ett medium för att nå ut med bygdens historia, en historia som i många avseenden också är rikshistoria. Äldre artiklar har uppdaterats och utökats. Artiklarna är ofta långa och därför avsedda för utskrift. De innehåller rikligt med bilder och kartor. Ibland finns en kortare inledning, varifrån man kan "klicka" sig vidare till utförligare texter och/eller kommentarer. Dessa länkar kan föra dig långt bort från det ämne du började med. Men det är ju lätt att ta sig tillbaka till utgångspunkten med "Back-knappen" längst upp till vänster i det öppnade fönstret eller till UKF:s startsida genom att klicka på "UKF:s startsida" som finns på varje sida. Du kan i stället gå direkt till hemsidans "Ämnesområden" som likaledes finns på de flesta sidor. Ett omfattande länksystem gör att du kan gå till närbesläktade ämnesområden.

UKF:s verksamhet har tack vara hemsidan blivit känd långt utanför Upplands-Bro, ja, utanför Sveriges gränser. Vi får epost med förfrågningar i olika spörsmål, både från allmänhet och antikvariska institutioner, ofta åtföljda av uppskattande ord för en bra hemsida. Det allra senaste är att Riksantikvarieämbetet har kvalitetsgranskat våra artiklar om Runstenar i Upplands-Bro. Man kommer att lägga en länk till oss från arkeologiportalen NordArk vid nästa uppdatering i augusti.

Har du e-postadress? - Du kan få aktuell information även mellan Nyhetsbreven.

Brevportot är dyrt och väntas höjas än mer. Kanske blir det inskränkningar för Föreningsbreven? För närvarande får du under året 3-5 Nyhetsbrev / Kultur&Historia

Skicka ett e-mail till ukforsk@algonet.se så lägger vi upp en särskilt e-post-lista för distribution av information från UKF med direktlänkar till nyheter och annat aktuellt på hemsidan.

“Stora daldansen” Stortorget 2003

Det är 10 år sedan UKF:s uppmärksammade bok om Dalupproret 1743 kom ut. Förra året såldes 160 ex av restupplagan genom bokklubben Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek

Manus till Börje Sandéns tal på Stortorget 17 maj 2003 vid avslutningen av dalfolkets storvandring, då man också ville erinra om marschen till Stockholm för 260 år sedan.

Det har ofta framhållits att arbetsvandringarna inte bara **bokstavligt** öppnade nya horisonter för dalfolket. Deras kontakter med människor utanför den vanlige allmogemannens isolering i den egna bygden gjorde dem **öppna för nya idéer och tankar** – inte minst på det politiska planet.

Det var något som kom till tydligt uttryck – i själva verket ett synnerligen **dramatiskt uttryck** - för 260 år sedan - vid midsommartid 1743, då militären ingrep mot flera tusen demonstranter som samlats på nuvarande Gustav Adolfs torg för att **uttrycka sitt missnöje med de senaste årens svenska politik**.

Det var en händelse som för bara något år sedan beskrivits av professor Alf Åbergs i boken Tragedin på torget, en händelse som gått till historien under namnet **Stora daldansen**, i den **senaste versionen** av Nationalencyklopedin, med inledande kommentaren: **”en vedertagen men till sitt ursprung avsiktligt nedsättande benämning”**

Styrkan i allmogens argumentation var så stark att regering blev tvungen att avrätta den som haft det högsta politiska ansvaret för tillkomsten av kriget

Någon kanske höjer på ögonbrynen – var det inte generalerna för kriget som avrättades för att de skött kriget så illa

- Visst! men den som lät utropa sig till fältmarskalk var vid tiden för krigets planering lantmarskalk, dvs riksdagen officiella förespråkare:

- Vilket i realiteten betyder att det var **Svenska folket som hade förklarat krig mot Ryssland**.

I många tusental hade alltså allmogemän från främst Dalarna, Västmanland och Uppland begett sig på vandring till Stockholm.

Om de politiska krav, som allmogen framställt, skulle vinna gehör. så skulle huvudena sitta mycket löst på landets högsta politiska ledning, något som landet mycket snart fick bokstavligen se förverkligat.

Regeringen hade genom hemliga utskott planlagt och

startat det krig, som sedan slutat i fullkomlig katastrof, med total kapitulation, hela Finland ockuperat och all krigsmateriel beslagtagen. Och inte minst: 2/3 av de utskickade soldaterna – ca 12000 - hade dött **utan att ha varit i strid**.

Och nu kom **till råga på allt** svensk allmoge och begärde att få läsa de protokoll, som skulle avslöja att Sverige kommit i krig med Ryssland, **utan att Ryssland hotat oss**.

Ett **koncentrat av de frågor** man ville diskutera med statsmakten skrev man ner ett par dagar före ankomsten efter flera påtryckningar från regeringen

Förutom den nyss nämnda frågan om rätten att få tillgång till riksdagens protokoll, **dvs ”principen om rätten att ta del av offentliga handlingar”**, så framställde man ytterligare en principiellt mycket viktig sak.

Man krävde att de riksdagsmän, som man utvalt och sänt till riksdagen skulle vara **ansvariga inför sina väljare**, en princip som nu för tiden känns mycket naturlig och riktig och **ingår i begreppet representativ demokrati**.

I en promemoria till riksdagen skrev man: **”riksdagsmannen (ärendsmannen) är skyldig att göra dens vilja som sänt och anlitat honom”**

Det är första gången i europeisk historia – för att tala med en utländsk historikers tunga - som en bondebefolkning kommer med sådana krav.

Den här principen är i vår tid högsta lag i ett demokratiskt tänkesätt. Men den var 1743 så dubiös att den avfärdades med motiveringen att **riksdagen då skulle förlora sin suveränitet**.

Jag misstänker att det är sådana tankar som låg bakom det faktum att 1743 års riksdag inte förhindrade militären att begå en massaker på demonstranter, en aktion som vid 250-årsjubileet 1993 jämfördes med Peking 1989.

Man får detta ännu tydligare klart för sig, om vi tar del av vad den därpå följande riksdagens beslöt i frågan.

Efter att ha dömt en stockholmsborgare till livstids fängelse för att han inte gav med sig i frågan om riksdagsmannens ansvar inför sina väljare, blev det beslutat att det skulle anses vara **en landsförrädisk handling** att i fortsättningen hävda denna sak.

Totalt var det **6 saker** i skrivelsen, som man ansåg

särskilt viktiga att framhålla. Samtidigt skall vi ha klart för oss att redan **ett** år tidigare hade man i en skrivelse till regeringen lyft fram ett **20-tal frågor** som var angelägna för den svenska bondebefolkningen.

I den pressade situation som ledningen för demonstrationsmarschen befann sig i, med stora folkmassor på marsch mot Stockholm drivande den svenska armén framför sig, är det imponerande att se hur skickligt man kunde formulera sig.

Det kommer särskilt till uttryck i frågan om **tronföljarvalet** som skulle äga rum ett par dagar efter skrivelsens tillkomst. Den var så skickligt formulerad att regering fann för gott, när den efter ett par veckor sände ut sin officiella rapport om vad som hänt, att ta bort de ord som alltför tydligt skulle påminna eftervärlden om de eftergifter för allmogens krav som regeringen tvingats till.

Detta fick **åsyftad verkan för framtiden**.

Ända fram till en ny doktorsavhandlingen år 2001 (den enda på de senaste 70 åren) har svensk historieskrivning hävdad att den främsta anledningen till allmogens protestmarsch var att **tvunga fram valet av just deras kandidat till tronföljare**.

Denna böndernas orubblig hållning ansågs vara skäl nog för att slå ner demonstrationen **och sedan kalla den för ett uppror mot staten**.

I själva verket **avfördes saken från dagordningen**, när allmogen under förhandlingarna gick med på valet av de andra ståndens kandidat till tronföljare, åtminstone om man får tro vad som står i protokollet från förhandlingen med statsledningen.

(Det måste alltså ha förelegat andra skäl för statsmakten, att med våld slå ner denna folkliga protest.)

Det har framhållits av en historieberättare i TV att allmogen lade **fram ”konkreta revolutionära krav”**, såsom att kungen skulle gripas och avsättas, adelsprivilegier avskaffas och regering och höga herrar avrättas.

Men - de här uppgifterna **hittades i fickorna** hos somliga deltagare **efter** militärens ingripande. Sådana krav framfördes aldrig vid förhandlingarna och det finns således inga anteckningar om det vare sig i koncept eller renskrivet protokoll.

Det där med att gripa och avsätta kungen rimmar illa med marschledningens avslutningsord i sin skrivelse, där man önskar att **få träffa kungen innan återtåget till hembygden** för att muntligen få betyga honom sin

undersåttliga vördnad. Så uttrycker sig inte dom, som står i begrepp att störta regimen.

De politiska krav man lade fram var förvisso **revolutionerande** eftersom de var nya för sin tid, **men** man kan inte säga att det handlade om konkreta revolutionära krav – i den meningen att **en revolution stod för dörren**.

Jag tycker det är märkligt att historieskrivningen så föga tagit hänsyn till vad allmogen själv har anfört som orsak till marschen.

Det var inte ett uppror mot staten såsom Alf Åberg formulerade saken i SvD 1994 vid recensionen av min bok och i sin egen bok 2001.

- Vi menar bägge att historien på traditionellt sätt kommit att **skrivas av segraren**.

Det viktiga i dag är att lyfta fram hur allmogens protest 1743 banade väg för nya viktiga beslut i framtiden.

Lägg märke till att **frågan om offentlighetsprincipen** blev i lag fastställd redan 1766, bara drygt 20 år senare - och därmed först i världen - och tillika en dagsaktuell fråga för den europeiska gemenskapen

Lösningen på frågan om **valda representanters ansvar inför sina väljare** skulle dröja mycket längre, men den fanns där redan 1743, nästan 50 år före franska revolutionen.

Tack för ordet.

Rapport från Årsmötet 2003-04-02

Nuvarande styrelsemedlemmar

Curt Dahlgren, ordf

Bengt Borkeby, v. ordf

Börje Sandén, sekr / kassör

Thore Isaksson

Sophie Hedin

Bo Palmehorn

Håkan Norelius

Bo Karlberg

Conny Ljung

Johnny Ljung

Valberedning

Hans Brofalk, Åke Andersson, Sven-Erik Persson

Från år **2004 blir medlemsavgiften 90:-**

Efter årsmötet ett **föredrag och bildvisning** av Börje Sandén. "På åsnerygg genom Konungarnas och Drottningarnas dal 1965".

Finsk invandring till Upplands-Bro under 1500-talet

- Savolax-Karelen-Finsta

Exempel på kompletterande text till kommande upplaga av hembygdsboken; på CD-skiva

Savolax och Karelen / Källtorp

Ur UKF:s databas

Savolax i Låssa socken. Nu bevarad husgrund i skogsplantering från 1964, strax öster om den stora kraftledningen vid parkeringsplatsen ovanför badplatsen Vällsvik. Savolax finns på s.k. Häradskartan 1860. Den uppbrutna odlingsmarken, även omfattande intilliggande torpet Sofielund 1860 / Marielund ca 1940, skogsplanterades år 1964 bl.a. med hjälp av sista skolklassen vid Säbyholms folkskola. Läraren var Börje Sandén, som då inte visste att husgrunden var en gammal finsk bosättning.

När Kartverket 1979 förberedde den nya ekonomiska kartan i skala 1:10 000 ville man ta med kulturhistoriska minnen. Börje Sandén uppsöktes och ombads att markera platsen på underlaget för den nya kartan. Detta visade sig vara flygfotografierna i den aktuella skalan. På bilden med sina i rader planterade skog urskildes tydligt den björk som lämnats kvar i husgrunden. Platsen blev således exakt inprickad på nya kartan.

Karelen i Låssa socken; Karel, heter numera Källtorp och ligger närmast Ålbrunna. I husförhörslängden Lossa A1 nr 14 1876-1880 finner man namnet Karelen överstruket och ersatt med Källtorp. Vid husförhört 1877 fick 2 söner varning för försummad skolgång. Börje Sandén 1994.

Tidig finsk invandring till Upplands-Bro

Enligt karta i *Rickard Brobergs* studie *Invandringar från Finland till mellersta Skandinavien för 1700*. (1967) finns två finska bosättningar i Låssa från perioden 1535-1544 (byggd på uppgifter i skattelängderna). Den mesta inflyttningen från Savolax skedde dock i senare delen av 1500-talet. Det förefaller troligt att de två inflyttningarna till Låssa dock ägde rum i den tidigare inflyttningsvägen. Broberg framhåller att hans studier i allt väsentligt överensstämmer med *Gustaf Holmgrens* studie *Om finsk bosättning i Uppland under 1400-, 1500- och 1600-talen*, publicerad i Upsala Nya Tidning 1946-02-06.

Kari Tarkianinens bok *Finnarnas historia i Sverige I*, 1990, bekräftar Brobergs resultat och återger den ovan nämnda kartan. En tabell i Tarkianinens bok uppvisar: 5 finska skattebetalare i Lossa, 4 i Bro, 6 i Håtuna, 3 i Håbo-Tibble. Alla tre författarna hävdar

att finnarna sökte sig till trakterna kring Enköping, Uppsala och Sigtuna därför att slättbygderna ga rika tillfällen till arbete. En mycket stor del slog sig ner i Stockholm. Vid Savolax i Lossa bröts ny mark på ett av de få ställena i närheten av rullstensåsen där det fanns lerjordar.

Finsk invandring till mellersta Sverige.

Av Richard Broberg

Översikt från medeltiden till 1600-talet slut

Ur Svenska landsmål 1988

Broberg avled 1988-03-05. Hemlandskap Värmland.

Livslång forskning i arkiven

Medeltida invandrare.

Finnar är kända i Sverige från 1300-talet, framförallt i Uppland (Mälardalen) 85 % i städer främst

- Stockholm, flera hundra

- Arboga, 134 st

- Landsbygden: Uppsala - Enköping - Stockholm

Svinnegarn 3, Biskopskulla, Bro, Litslena, Simtuna,

Sparsätra, Vårfrukyrka, Målhammar i Björksta.

- "etablerade" finnar med skattlagd jord.

1500-talet

Invandringen påfallande stor under Gustav Vasas tid.

- Vasas förbättrade bokföring, redovisning

- Uppland: synnerligen tät förekomst av finnar

- I 122 Upplands-socknar betydligt över 400 finnar

- södra, sydvästra och centrala härader = 95 socknar saknas uppgifter om finnar i endast 5 mindre socknar 4-5 % av hela skattebetalande befolkningen

4,4 % i Trögd ETT år på 1540-talet

Medeltidens och 1500-talets finska invandrare

Härstamning och syftemål

Före 1570 invandrade mest "västfinnar"

- savolaxare var upptagna av svedjekolonisation i Savolax

- karelarna vände sig mot Ryssland

Från 1570-talet

Östfinsk utvandring till Sverige

- stort centralt landskap, sjöområdet, norr om

Villmanstrand

- savolaxare "strömmade in i massor"

- stannade ej i städer (som under medeltiden)

- sökte svedjemarker och nyodlingsjordar

Tekniken att betvinga moränjorder hade de lärt av slaverna

- krävde stor arbetsinsats

- bröt snabbt bygd i Savolax

- utvecklade den under våldsamt expansion inåt Savolax

Savolaxarna överförde sin teknik till Mellansveriges skogsbygder

- levde ofta isolerade i skogen

- behöll sina vanor och egenart

- undgick länge assimilation

Finnbygder

- inte bara i Värmland, Orsa m.fl. - under slutfasen

- lika mycket i Mälardalen - under tidigare tid

Diskussionen om Sveriges urbefolkning

- många har hävdats att samer och finnar varit urbefolkningen

Orsakerna till finnarnas utflyttning

- tvivlar på tesen om "klubbekriget" 1596-97 mot den hårdföre ståthållaren Claes Fleming

- tvivlar på att Karl IX "inkallade" finnar snarare

"tillät" finnar att bosätta sig

- överbefolkning i Savolax, ingen mer ödebygd att svedja

Svedjebrukets utveckling i östra Finland

- inget utvecklat jordbruk

- jakt, fiske, vissa husdjur, myrslätter, ved, löv, bär

- röjningsbränning gav kortvarig odling

- svedjebruket kom från Polen - slavernas område

- savolaxare och karelare lärde sig av ryssarna

- 1600-talets Finland kände till 8 olika svedjeformer

4 klart avskilda former

* löv- och blandskog

* barrskog

* ända upp till 10-20 år

4 år från fällning till skörd - grov barr- och blandskog

- de grövsta ringbarkades - sög upp markens överflöd av vatten

- fällning tidigt på våren

- barkade stammar stå kvar

- 3:e sommaren skedde bränningen

- omedelbart såddes råg

- rågen skördades 2:a året efter sådd

- rågen betades av hästar 1:a året

Svedjeråg - skogsråg - tuvråg

- tuvade sig med många rotskott: 20-40 strån

- riklig skörd: 40-80 ax per sått korn

3 år från fällning till sådd

- bränning 2:a året

- askluten och kemikalier gick ned i jorden

- bränning 3:e året + sådd

Efter några år övergavs svedjan och ny togs upp

- bygd bröts

Brobergs tes:

- minskade utkomstmöjligheter i Savolax

- flytta till Sverige och där fortsätta med samma teknik

Värmlandsfinnarnas svedjebruk

Finnen: en exploatör av svenska ödemarkerna

- flyttade åkern år för år

- betesmarker skapades för boskapen

- bröt bygd

Förvåning i Sverige hur ny bygd uppstod

- i början tveksamhet: "kunde inte ge skatteunderlag"

- barkning ej omnämnd i Värmland

- träden fälldes inåt - jfr brötfällning

- timmer togs tillvara

- kolved - stängselvirke - lades parallellt - för jämn

avbränning - torkades ett år - tändes från alla håll

- brinnande stockar rullades runt - sådd innan askan

hunnit blåsa bort - "tre korn under näverskon - 7 korn

på kalvskinnet" - "tuvråg" - Brobergs experiment;

trots gamla korn mycket bra groning - "högst" 2

skördar ur samma svedja - endast vid god jord

- sveddens storlek: 2500 kvm

Senare blev det klagomål, när skogen behövdes för bergsbruk

ego.

Björn Ambrosiani tvivlade på uppgifterna om

Savolax som en finsk bosättning, när han läste UKF:s

Kultur & Historia, 1994. Han menade att det i

sådana fall ofta rörde sig om namnsättning på torp i

samma anda som Paris, Rom, Madrid m fl.

Han hänvisade till Kari Tarkiainen, Byrån

för forskarservice. Denne hänvisar i sin tur till

pionjärerna inom denna forskning Gustaf Holmgren

och Richard Broberg.

Broberg, Richard finsk invandring folklivsforskare

Ur SvD 1988-03-20

Fil dr Richard Broberg, Uppsala, tidigare verksam vid

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, räknas som

en av landets främsta kännare av Värmlands folkliga

kultur. Han föddes 1910 i Östmark i norra

Fryksdalen- Fadern, som var lantbrukare, var en av de

sista som ännu behärskade den finländska dialekten

från Savolax. Efter skolgång i Torsby och Karlstad

kom Richard Broberg till Uppsala och fick 1939

anställning vid dåvarande Landsmålsarkivet. År 1958

blev han 1:e arkivarie och chef för

folkminnesavdelningen. Han blev fil dr 1973 och

pensionerades 1976.

Resultatet av sin forskning redovisade han i en

mängd uppsatser i tidskrifter och tidningar samt i den

sammanfattande boken Språk- och kulturgränser i

Värmland (1973). Hans undersökningar av den äldre

finska inflyttningen till Sverige var banbrytande.

Tidigare hade man haft uppfattning att inflyttningen

skulle ha skett på initiativ av Carl IX, men Richard

Broberg kunde visa, att den går mycket längre

tillbaka i tiden, åtminstone till medeltiden, och var

spridd till flera landskap.

Tillägg i detta Nyhetsbrev.

Förra året besöktes Upplands-Brogymnasiet av

gymnasister från kommunens vänort i Finland. På en

rundtur i kommunen tog Börje Sandén dem till

Savolax på Rösaringsåsen och berättade om

återupptäckten av såväl Savolax som Karélen.

Avsnittet finns redan på hemsidan, där delar av den

kommande CD-skivan testas. BS.

I korthet

UKF blev engagerat i **Projektet Dalkarlsvägen** redan i ett tidigt stadium av planeringen. I år var det ca 50 vandrare som övernattade i Bro. Av dem hade ett 30-tal vandrat hela vägen från Mora. Bro hembygdsförening och Bro församling står för logi och utspisning. UKF hälsar dem välkomna vid Övergrans kyrka, där deltagarna får en 16-sidig folder med kartor hela sträckan till Stäket och kulturhistoriska notiser. På vissa platser ges muntlig information. På Stortorget erinrade Börje Sandén om följderna av marschen 1743. Historik på hemsidan.

Det var en lyckad satsning publikt, när vi 1999 drog igång exkursionformen "**grand-tour**". Vi började med Rösaring och Djupdal med vandring 4,5 km och en tidsåtgång på ca 4 timmar. Ca 60 personer kom. Sedan följde Fornsigstuna, Stäket och Draget med lika god uppslutning. Med anledning av försöket att levandegöra teorierna om den forntida kult, som förknippas med processionsvägen och labyrinten vid Rösaring, vilken presenterades i den tidskrift som Högskolan på Gotland ger ut, så anordnades en extra grand-tour i höstas. Även då kom ett 60-tal besökare, nu andra än de som var med 1999. Så följde då vårens "ordinarie" grand-tour. Denna gång kom ungefär 80 personer. Intresset är tydligen stort. Folk som missade vandring har hört av sig och därför gör vi nu den **31 aug. en vandring**. Det blir den 3:e på mindre än ett år.

Nio "beställda" visningar av organisationer och privatpersoner har också ägt rum. Dit får väl räknas landshövding Mats Hellström med fru och Finlands sverigeambassadör med fru.

Har du inte varit med förut så passa på 31 aug. eller tipsa någon bekant.

Till våren är det Fornsigstuna som gäller. **Reportage** om Fornsigstuna/Signhildsberg är aviserat till augusti i **Upsala Nya Tidning**.

Nytt nummer av **Kultur & Historia** utkommer under hösten med bl.a. hittills opublicerade uppgifter om den sista avrättningen på Bro härads "rätteplats" och fortsättningen på egnahemsrörelsen i början av 1900-talet, då en stor herrgård i Håbo-Tibble delades upp i mindre jordbruksenheter.

Vi uppmärksammar **Bro och Lossa**

hembygdsförening som bildades för 25 år sedan och som högtidlighåller detta vid Klintdagen lörd 6 september.

Nära knutet till UKF är **Bro d'River Boys**, som medverkat vid många av de ca 25 herrgårdskonserter som genomförts under årens lopp, de senaste tio åren i UKF:s regi och tillsammans med Olle Svennbergs döttrar och hustru. I år är det 25 år sedan kvartetten började sjunga Barbershop vid sidan av Negro Spirituales, Bellman och annan svensk musik. De kommer att låta höra sig, bl.a. med julmusik på Klint.

UKF:s småskriftserie

På kommunens bibliotek säljs. (30:- A5)

1. Ortnamnet Upplands-Bro. 24 s
2. Kommunvapnet. 36 s
3. Konsten att flyga. Framtidsvision 1909. 24 s
4. Negelstena gård. 30-tal foton 1910-talet. 24 s
5. Dalkarlsvägen. 16 s.

*Kan beställas genom UKF. Print on demand
Utförligare innehållsförteckningar på hemsidan*

Runstenar och runristningar. 30:- A4. 28.s

Allmogens besvär 15-1700-tal 30:- A4 24.s

Krönikespel om Stäket. orig,vers. 1502-1520
50:- A4. 46.s

Almarestäkets historia. Arkeologi-register.

Hemsidans texter. 30:- A4 36.s

Dito. Sten Stures registratur. Hist handl. 157 s i
faksimil, svensk/latinsk text. 50:- A4. 40 s.

Vägar I. Basmaterial. 50:- A4. 48.s

Om tillkomsten av 1630 års antikvarie-institution
faksimil efter Oscar Almgren. 30:- A5. 20 s.

Riksantikvarieämbetet genom 300 år. Högtidstal av
Henrik Schück 1930. faksimil 30:- A5. 24 s.

Posten i Järfälla 125 år. 30:- A4. 34 s.

Register till UKF:s skriftsamling I. 30:- A4. 48 s

Register till UKF:s skriftsamling II. 30:- A4.48 s

Fifty years with the Cult Site of Rösaring.
faksimil ur Viking Heritage Magazine 2002
av Börje Sandén. 40:- A4 6 s.

Tidigare nummer av Kultur & Historia

1994. tabloidformat. Gratis. 16 s

2001. 40:- /st A4 2 nummer 12-16 s

2002. 40:- A4. 12 s

2003. 40:- A4. 12 s

Upplysningar om UKF:s verksamhet

Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro
08-582 40 515; fax 08-582 413 55 E-post: ukforsk@algonet.se
Internetadress: www.algonet.se/~ukforsk

Book on Demand och Forskarakademien

Bengt Borkeby, 08-581 656 59; 0704-39 16 02, Hjortronv. 109, 196 35,
Kungsängen Medlemsavgiften 90:- sätts in på pg 27 58 94-4

